

ӘЛЕУМЕТТАНУ ТЕОРИЯСЫ

Этноәдіснама

3-тарау. Қазіргі заманғы әлеуметтану
теориясы: негізгі мектептер

Кітап: Әлеуметтану теориясы

Тарау: 3. Қазіргі заманғы әлеуметтану теориясы: негізгі мектептер

Дәріс: 19. Этноәдіснама

Түп тамыры ежелгі грек тілінен бастау алатын Этноәдіснама түсінігі адамдар күнделікті өмірде қолданатын «әдістерді» білдіреді. Басқаша айтқанда, әлем тоқтаусыз тәжірибелік әрекет ретінде қабылданады. Адамдар – рационалды жандар, әйтсе де күнделікті іс-әрекетте олар формалды логиканы емес, «тәжірибелік ойлауды» жүзеге асырады.

Этноәдіснаманы анықтау

Гарольд Гарфинкель – этнометодологияның негізін салушы. Ол әлеуметтануға күрделі жолмен келді. Гарфинкель Нью-Джерсиде 1917 жылы туып, 2011 жылы дүниеден өтті. Дюркгейм сияқты, Гарфинкель «әлеуметтік фактілерді» басты әлеуметтану құбылысы деп бағалаған. Дегенмен Гарфинкельдің әлеуметтік фактілері Дюркгеймдікінен мүлдем өзгеше. Дюркгеймнің пайымынша, олар индивидтерге қатысты сыртқы және мәжбүрлі сипатта болады. Бұл бағыттың жақтастары акторлардың әрекеттерін әлеуметтік құрылым мен институттар шектеп анықтайды, олардың тәуелсіз пайымдауға қабілеті төмен немесе мүлдем жоқ деген көзқарасты ұстанды.

Этноәдіснама күнделікті өмірдің ұйымдастырылуын немесе Гарфинкельдің сипаттауынша, «мәңгілік, дағдылы өмірді» зерттейді. Оның жақтаушылары әрекет етуші субъектілерді меңіреу де, өзін белсенді танушы деп те есептемейді. Альфред Шюцтан кейін, олар ең таралған әрекеттер – рутиндік және салыстырмалы түрде алғанда ойланбай жасалатын сипатқа ие деп түйіндейді. Этноәдіснама өкілдерінің акторлардан немесе индивидтерден гөрі «қатысушыларды» зерттейтінін тұжырымдайды. Алайда қатысушылар жеке тұлға емес, одан гөрі «қатаң және өзгеше түрде, мүшелік іскерлік [сияқты] – үлкен құрылымдық ауқымда шебер орындалатын әрекеттер» ретінде қарастырылады.

Этноәдіснама өкілдерін микро да, макроқұрылымдар да қызықтырмайды: олар екі түрдің де құрылымдарын тудыратын «шебер орындалған» әрекеттерді зерттейді. Осылайша Гарфинкель мен этноәдіснаманың басқа өкілдерінің көздеген мақсаты әлеуметтанудың дәстүрлі мәселелеріне макро және микродеңгейдегі объективті құрылымдар арқылы жету болды. Этноәдіснама өкілдері адамдар ұсынған түсіндірмелерді, сонымен қатар ол түсіндірмелерді басқалардың қабылдау (немесе қабылдамау) жолдарын талдауға көп назар аударады. Мәселен, студент профессорға емтиханды тапсыра алмағанының себептерін түсіндіргенде, ол болған жағдайға белгілі бір мән беретін түсіндірме ұсынады.

Этноәдіснаманың жақтаушыларын сондай түсіндірменің табиғаты, ал жалпы алғанда, студент «түсіндірме» ұсынатын, ал профессор оны қабылдайтын (немесе қабылдамайтын) түсіндіру практикалары қызықтырады. Түсіндірмелерді талдауда этноәдіснама өкілдері «этноәдіснамалық бейтараптық» көзқарасын ұстанады. Осы идеяларды дамыту арқылы этнометодология өкілдері әлеуметтанушылар да басқалар сияқты «түсіндіруді» ұсынады дейді. Әлеуметтанулық білімнің (басқа да ғылымдардың) едәуір бөлігі ақылға негізделген интерпретациялардан тұрады. Этнометодологияның жақтастары әлеуметтанушылардың «әңгімелерін» кәсіби емес адамдардың түсінік беруі сияқты қарастырады. Нәтижесінде әлеуметтанушылардың күнделікті әрекетін (басқа да ғалымдардың да) сыни тұрғыдан талдайды. Этноәдіснаманың мәні – күнделікті өмірдің шексіз әртүрлілігі.

Институттық жағдайларды зерттеу

Этноәдіснама саласындағы әртүрлі жұмыстардың екі негізгі түрін бөліп көрсетуге болады. Бірінші түрі – институттық жағдайларды этноәдіснамалық тұрғыда зерттеу. Гарфинкель мен оның әріптестерінің алғашқы зерттеулері үй сияқты кездейсоқ, институттық емес жағдайларда жүргізілді. Кейіннен күнделікті әрекеттер сот отырысы залдары, медициналық мекемелер, полиция бөлімшелері секілді бір топ институттық жағдайлардың аясында зерттеле бастады. Зерттеулердің бұл түрлері 1990 жылдардың басынан бастап дами түсті. Осындай институттық жағдайларды қарастыратын дәстүрлі әлеуметтану зерттеулері олардың құрылымына, формалды ережелері мен ресми процедураларына көңіл аударады. Ондағы мақсат

Кітап: Әлеуметтану теориясы

Тарау: 3. Қазіргі заманғы әлеуметтану теориясы: негізгі мектептер

Дәріс: 19. Этноәдіснама

– олардың аясында жүзеге асырылатын адам әрекетін түсіндіру. Бірақ этноәдіснама өкілдері аталған институттардағы жағдайды түсіндіру үшін бұл сыртқы шектердің жеткіліксіз екенін айтады. Адамдарды бұл сыртқы күштер айқындамайды, керісінше, адамдар оларды өз міндеттерін орындау және соған қатысты институттарды қалыптастыру үшін қолданады. Ал бұл міндеттерді орындау олардың шегінде мүмкін. Тәжірибелік әдістер адамдарға күнделікті іс-әрекеттерді жүзеге асыру үшін ғана емес, сонымен қатар институт аясында өнімді өндіру үшін де қолданылады.

Конверсациялық талдау

Этноәдіснаманың екінші түрі – конверсациялық талдау. Оның мақсаты – «әңгімелесу аясындағы өзара әрекеттесудің іргелі құрылымдарын егжей-тегжейлі ұғыну». Әңгімелесу этноәдіснамалық тәсілдеменің негізгі элементі ретінде анықталады: «Әңгімелесу – тұрақты, ретті белгілерді бейнелейтін өзара әрекеттесу іскерлігі. Конверсациялық талдаудың басты тақырыбы – әңгімеге бөгет болатын сыртқы күштер емес, әңгімелесудің өзіне тән айтылған сөзге қойылатын шектеулер. Әңгімелер іштей бірізді, реттелген болып келеді.

Әдіснамалық тұрғыдан, әңгімелерді талдаушылар оларды тосын жағдайда аудио және бейнетаспаларға сүйене отырып, зерттеуге бейім келеді. Осындай әдіс нәтижесінде зерттеуші ұсынған емес, күнделікті өмір-әлемінен тікелей келген ақпаратқа қол жеткізуге болады. Зерттеуші өзінің жазбаларына ғана сенім артқанның орнына, шынайы әңгімелесудің егжей-тегжейіне қайта-қайта оралып, зерттеуіне болады. Бұл тәсіл зерттеушінің әңгімелерді жан-жақты талдауына мүмкіндік береді.

Этноәдіснама қарастырған бұл әңгімелесу тұлғааралық әрекеттесудің басқа барлық түрінің іргетасы деген ойға негізделеді. Бұл өзара әрекеттесудің ең кең тараған формасы және кез келген әңгімелесу «әлеуметтік тұрғыда ұйымдастырылған коммуникативтік тәжірибелер мен процедуралардың біртұтас матрицасынан құралған». Этноәдіснаманың мәні теориялық тұжырымдамаларында емес, эмпирикалық зерттеулерінде.

Гендерлік мәселе

Кез келген жыныс, ер немесе әйел болсын, биологиялық тұрғыдан негізделгенін теріске шығаруға болмайтындай көрінеді. Адамдар өздерінің биологиялық табиғатына тән мінез-құлықтары арқылы танылады. Адамдар әдетте өздерінің гендерлік рөлін орындаушылар ретінде қарастырылмайды. Керісінше, жыныстық айырмашылық – бұл нақты түрде керекті әрекеттерді орындау; адамдар өз жынысына сәйкес белгілі бір дағдымен сөйлесіп, әрекет етуі тиіс. Дегенмен еркек немесе әйел болып көріну үшін бір нәрсені жасауы немесе сөйлеуі міндетті емес деп саналады. Этноәдіснама гендерлік мәселені зерттеп, кейбір ерекше нәтижелерге қол жеткізді.

Этноәдіснамалық көзқарасты Гарольд Гарфинкельдің (1967) осы бағдарлаудың тиімділігіне қатысты қазіргі классикалық мысалынан байқауға болады. 1950 жылдары Гарфинкель Агнес есімді адаммен кездесті, ол, сөзсіз, әйел болып көрінді. Сырт ажарында бір мін жоқ, идеал, пропорциялар әдемі үйлескен, шын сымбатты еді. Бет-әлпеті сұлу, терісі үлбіреген, бетінде бір тал түк жоқ, қастары керілген, ерніне далап жағып алған. Оның әйел екені даусыз. Әлде олай емес пе? Гарфинкель Агнестің ешқашан әйел болмағанын анықтады. Шын мәнінде, екеуі жолыққан кезде Агнес өзінің еркектің мүшесін алып тастап, орнына әйелдің жыныс мүшесін салдыру үшін дәрігерлерге операция жасатқалы жүр екен. Агнестің дүниеге ер бала болып келгені анықталды. 16 жасқа толғанға дейін барлық өлшем бойынша ұл болып саналды. Дәл осы жасында тосын бір нәрсе сезіліп, Агнес үйден қашып, қыз сияқты киінуге кірісті. Көп ұзамай ол әйел секілді киіну де жеткіліксіз екенін түсінді. Әйел сияқты сезіну үшін өзін әйел секілді ұстауға тура келді. Әрекет етуді үйренуге тырысты. Ақыры, осы қимылдарды үйренді, нәтижесінде әйел болып көріне бастады және өзін солай сезінді. Гарфинкель Агнеске қоғамдағы әйел секілді жұмыс істеуге мүмкіндік берген тәжірибелерге қызығушылық танытты. Мұндағы басты ұғым – біз жай

Кітап: Әлеуметтану теориясы

Тарау: 3. Қазіргі заманғы әлеуметтану теориясы: негізгі мектептер

Дәріс: 19. Этноәдіснама

ғана ер немесе әйел болып тұмаймыз, біз ер немесе әйел ретінде көрінуге мүмкіндік беретін көпшілік мақұлдаған әрекеттерді үйреніп, күнделікті қолданамыз. Біз осы әрекеттерді үйрену арқылы ғана әлеуметтік мағынада ер адам немесе әйел боламыз. Осылайша, тіпті тіркелген мәртебе деп саналатын гендер секілді санаттар да белгілі бір әрекеттер жиынтығын орындау деп түсіндіріледі.

Конверсациялық талдау

Телефон арқылы әңгімелесу: Идентификация және тану

Телефонмен тыңдалатын әңгіменің бетпе-бет әңгімелесуден еш айырмашылығы жоқ болса да, қатысушыларға визуалды байланыс жетіспейді.

Қалыптан тыс эксперименттер

Мұндай эксперименттерді жүргізу арқылы адамдардың әлеуметтік шындықты құрастыру әдістерін түсіну үшін әлеуметтік өмірге араласады. Гарфинкель өзінің студенттеріне біршама уақыт – 15 минуттан 1 сағатқа дейін өздерін квартирант сияқты ұстап, соған сай әрекет етуді ұсынады. Олар үй иелерімен қалыптасқан дағды бойынша емес, әңгімелесудің ресми стилін ұстанып, олармен тек өздеріне көңіл бөлген жағдайда ғана сөйлесу қажет болды. Көп жағдайда туысқандар мұндай мінез-құлықты қабылдай алмады. «Берілген есептерде жақын адамдар оларды эгоист, тәртіпсіз, дөрекі деп кінәлап, таңғалып, түсінбей, ашуланғандары туралы мәліметтер көп болған». Бұл реакциялар адамдардың жалпыға ортақ мінез-құлық нормалары түсінігіне сай әрекет етулерінің маңызды екендігін көрсетеді. Гарфинкельді отбасы мүшелерінің осы стандартты емес ситуацияны ақылға сай түсіндіруге тырысуы қызықтырды. Олар студенттерден мұндай адекватты емес мінез-құлықты түсіндірулерін сұрады. Мысалы: Сен ақылыңнан алжастың ба неге өзіңді осылай ақымақ етіп көрсетесің? Ауырып қалған жоқсың ба? Егер студент өз түсініктемесін негіздемеген жағдайда туысқандар ренжіп, оған да дәл солай немқұрайды жауап беріп отырды. Ақырында үйдегі жағдай эмоционалдық тұрғыдан қиындап кетті. Соңында студенттер осы эксперимент туралы үй иелеріне айтқанда олар түсініп, қарым-қатынас қайтадан жақсарды. Ал кейбір отбасыларда шиленіскен қатынастар тағы да біршама уақытқа дейін жалғасты.

Қалыптан тыс эксперименттер адамдардың өздерінің күнделікті өмірлерін қалай реттейтіндіктерін көрсету үшін жүргізілді. Нәтижесінде әлеуметтік өмірдің икемділігі аңғарылып, субъектілердің бұзушылықты орнына келтіріп, ситуацияны қалыпты жағдайға сай түсінікті қылуға әрекеттенетіндіктері белгілі болды.

Институттарды зерттеу

Жұмысқа қабылданардағы сұхбат

Кейбір этноәдіснамашылар өз назарларын еңбек қатынастары әлеміне аударды. Мысалы, Баттон (1987) жұмысқа тұру кезіндегі сұхбаттарды зерделеді. Оның сұхбатты жүйелі, қарқынды әңгіме және «осы жағдайдағы тараптардың бағытталған тәжірибесінің жетістігі» ретінде қарастыратыны таңғаларлық емес. Осы зерттеуде қозғалған бір мәселе, сұхбат алушының жауап алғаннан кейінгі әрекетіне байланысты: сұхбат беруші сұраққа қайта оралып, жауабын түзеуге мүмкіндік бермеу үшін сұхбат алушы не істеу керек? Біріншіден, сұхбат алушы сұхбаттың тұтастай аяқталғанын айта алады. Екіншіден, сұхбат алушы әңгіме бағытын өзгертетін басқа сұрақ қоюы мүмкін. Үшіншіден, сұхбат алушы сұхбат берушіге бұл жауапқа қайта оралуға тыйым салатындай әрекет жасай алады. Баттон жұмысқа тұру кезіндегі сұхбаттардың неліктен іскерлік әңгімелесуге жататынын ойлады. Бұл «белгілі бір жағдайдың сұхбат ретінде айқындалуы үшін адамдардың жеке әрекеті мен олардың өзара әрекеттесуін қалай ұйымдастыратыны және қалай құрылымданатынымен байланысты болып келеді». Осылайша, өзара әрекеттесу мен әңгіменің сипаты іскерлік сұхбатты анықтайды.

Кітап: Әлеуметтану теориясы

Тарау: 3. Қазіргі заманғы әлеуметтану теориясы: негізгі мектептер

Дәріс: 19. Этноәдіснама

Жоғары деңгейдегі келіссөздер

Андерсон, Хьюз және Шаррок (1987) кәсіпкерлік сала басшылары арасындағы келіссөздердің сипатын зерттеді. Осындай келіссөздер туралы олардың жетістіктерінің бірі – келіссөздердің қаншалықты ақылға қонымды, дербес және бейтараптығында: «Барлығы ойластырылған, өлшенген, ақылға қонымды жолмен жүзеге асырылады. Олардың әрекеттерінде бірде-бір жеке жалған сенім болмайды немесе жоспарланбайды. Бұл жай ғана олардың айналысатын ісі; бұл олардың жұмыс күнінің бөлігі... Конфликт, келіспеушіліктер мен даулар әрдайым назарда және бақыланады. Егер мәміле осы жолы жасалмаса, онда солай болғаны». Өзара әрекеттесудің бұл түрі бизнес әлемі туралы көп нәрсе айтады. Бір қызығы, Андерсон, Хьюз және Шаррок іскерлік әлемде болып жатқан нәрселердің күнделікті өмірдегі нәрселерден еш айырмашылығы жоқ деп сендіреді. Біз көптеген әлеуметтік қарым-қатынастарымызда өзімізді жоғарыда сипатталған кәсіпкерлік басшылары сияқты ұстаймыз. «Бизнес әлеуметтік өмірден оқшауланған бөлікте жүзеге аспайды. Екеуі бір-бірімен тығыз әрі үздіксіз байланыста».

Төтенше жағдайлар қызметіне хабарласу

Уэйлен мен Циммерман (1987) төтенше байланыс орталықтарына түскен телефон қоңырауларын қарастырды. Мұндай қоңыраулардың мәнмәтіні телефонмен әңгімелесу кіріспесінің қысқаруына әкеледі. Қалыпты телефон әңгімелерінде біз әдетте шақыру-жауап, сәйкестендіру, сәлемдесу және «хал-жағдай сұрау» деген реттілікті таба аламыз. Алайда төтенше қоңырауларда кіріспе бөлім қысқарып, тану, сәлемдесу және «хал-жағдай сұрау» процедуралары әдетте жоқ. Төтенше телефон қоңырауларының тағы бір қызықты аспектісі – қалыпты әңгімелесу барысында елеусіз қалдырылатын кейбір кіріспе шараларының өте байсалды қаралуы: «Бұл – диспетчер жауап бергеннен кейін қоңырау шалған адамның желіден үзілуі немесе желідегі үнсіздік немесе иттердің үруі, арттағы дауласу мен айғай немесе өрт сигналы сияқты дыбыстары бар жағдайлар. Желіде тікелей әңгімелесудің жоқтығына қарамастан, диспетчерлер бастапқыда бұл оқиғаларды көмекке мұқтаждық көрсеткіштері және осылайша функциялық немесе виртуалды көмек сұрау ретінде қарастырады», – дейді Д. Зиммерман.

Төтенше телефон әңгімесінің ерекшеліктері қалыпты әңгімелесу құрылымына осы және басқаша бейімделуді қалыптастырады. Уэйлен, Циммерман мен Уэйлен (1988) зерттеулеріне сәйкес, олар жедел жәрдем қызметінің кешігіп жіберілуі мен әйел өліміне қатысты төтенше жағдай кезіндегі шынайы телефон әңгімесін қарастырды. Бұл жағдайда бұқаралық ақпарат құралдары диспетчерді кінәлауға бейім болды, бірақ Уэйлен, Циммерман мен Уэйлен бұл мәселені нақты жедел телефон әңгімесінің табиғаты арқылы бақылады: бірақ Уэйлен, Циммерман мен Уэйлен бұл мәселені нақты жедел телефон әңгімесінің табиғаты арқылы бақылады: «Біздің талдауымыз әңгіме барысында қатысушылардың болған жағдайға қатысты тіпті басқаша түсінікте болған және болуы мүмкін жағдай жайлы әртүрлі болжам болғанын анықтады. Өзара әрекеттесу барысында қоңырау шалушы мен медбике-диспетчердің (және оның жетекшісінің) әңгімесі сәйкессіздікті тереңдетуге бағытталды. Бұл сәйкессіздіктер қатысушылардың әрекеттерін шатастырып, өзгерген дауға басты себеп болды». Осылайша сәтсіздікке диспетчердің қабілетсіздігі емес, нақты әңгімелесудің сипаты себеп болды.

Медиациялық тыңдауда түйіндерді шешу

Анджела Гарсиа (1991) Калифорния бағдарламасы аясында зерттеу жүргізіп, үй иесі мен жалға берушінің, шағын ақша сомалары үшін дауласқандардың және отбасы мүшелерінің немесе достарының арасындағы дау-дамайларды реттеуге арналған конфликтіні шешу жолдарын талдады. Оның түпкі мақсаты – конфликтілерді институттық деңгейде шешуді қарапайым әңгімелерде кездесетін жағдаймен салыстыру. Гарсианың негізгі ұстанымы – институттық медиация әдеттегі әңгімеде конфликтілердің өрши түсуіне әкелетін процестерді жою арқылы жан-жақты шешуді жеңілдетеді. Медиация барысында дәлелдер негізінде әдеттегі әңгімеде болмайтын конфликтіні тоқтатуға мүмкіндік туғызатын рәсімдер болады.

Кітап: Әлеуметтану теориясы

Тарау: 3. Қазіргі заманғы әлеуметтану теориясы: негізгі мектептер

Дәріс: 19. Этноәдіснама

Гарсиа әңгімелерді талдау үшін тілдесу реттілігіне мән береді. Делдал сөйлеуге кімнің қай уақытта рұқсат етілгенін және қалай жауап беруі мүмкін екенін анықтайды. Мысалы, алдымен шағымданушыларға сөз беріледі және дауға қатысушылар олардың сөздерін бөлмеуі тиіс. Бұл шектеулер даудағы конфликт мөлшерін айтарлықтай шектейді. Керісінше, қалыпты әңгімелерде басқаның сөзін бөлу конфликтінің ықтималдығы мен мөлшерін айтарлықтай ұлғайтады. Сондай-ақ конфликтінің қызуы дауға қатысушылардың делдал арқылы сөйлесу немесе санкцияларды қолдануға рұқсат сұрауы қажеттігімен төмендейді. Бұл өтініш қабылданбауы мүмкін, тіпті ол қабылданса да өтініштің айтылу фактісі дауласушылар арасында тікелей конфликт туындау ықтималдығын азайтады. Конфликт ықтималдығын азайтудың тағы бір маңызды факторы – дауласушылардың өздерінің ескертулерін тікелей бір-біріне емес, делдалға бағыттайтынында. Мәселе бірлесіп талқыланған кезде дау мәселесін бақылайтын және дауласушыларға тікелей сұрақтар қоятын дауға қатысушылар емес, делдалдар болады. Осылайша делдал буфер мен бақылаушы ретінде қызмет етеді және екі рөлде де конфликтінің туу мүмкіндігін шектейді. Делдал әсіресе дауласушылар арасындағы тікелей және жанама айыптаулар мен мәлімдемелердің туындау мүмкіндігін шектеуге тырысады. Мұндай «салғыласқан әңгіменің» конфликт туындату ықтималдығы жоғары, ал делдалдар оның пайда болуына кедергі келтіреді және бастала қалған жағдайда жылдам әрекетке көшеді. Салғыласқан әңгімені тоқтату үшін делдал тақырыпты өзгерту, мәселені басқаға бағыттау немесе дауласушыларды санкциялау әрекеттерін жасауы мүмкін.

Гарсиа болып жатқан жағдайды түсінудің кілтін оның әлеуметтік және нормативтік құрылымынан емес, өзара әрекеттесуден, әсіресе делдал болған жағдайда, «делдалдықтың өзара әрекеттесу тәртібінен» көреді.

Дәстүрлі әлеуметтануға сын-пікірлер

Этноәдіснамашылар дәстүрлі әлеуметтанушыларды бірнеше себептерге байланысты сынайды.

Әлеуметтен бөліну

Этноәдіснамашылар әлеуметтік шындықты түсіну жөніндегі өз көзқарастарын басқаларға күштеп таңуға тырысатынына байланысты дәстүрлі әлеуметтанушыларды сынға алады. Олар «әлеуметтану өзінің негізгі ақпарат көзі болып саналатын күнделікті өмірге мұқият зер салып, құрметпен қарамайды» деп сөкті. Әлеуметтану әлеуметтік әлемнің ең маңызды аспектілерін (этноәдістер) жоққа шығарып, оның орнына күнделікті өмір тәжірибесін көлегейлейтін әлемге зейін қояды. Әлеуметтік әлемді өз көзқарастары арқылы көретін әлеуметтанушылардың санасындағы шындық, олар зерттеген құбылыстарға тән шындықтан өзгеше.

Меган мен Вуд атап өткендей, «әлеуметтану ғылымы болуға тырысқан әлеуметтану әлеуметтен алшақтады. Жалпы осы бағытта Меган мен Вуд әлеуметтануға бірқатар нақты сын-пікір айтты. Олар әлеуметтанушылар пайдаланатын тұжырымдамалар әлеуметтік әлемді бұрмалап, оның үдерісін бұзатынын ескертеді. Бұрмалау әлеуметтанудың ғылыми әдістерге және деректерді статистикалық талдауға қолданатынымен байланысты. Статистика әдетте шынайы әлемнің болмысы мен күрделілігіне нақты сипаттама бере алмайды. Әлеуметтанушылардың адамның мінез-құлқын өздерінің алдын ала ойлаған категориялары арқылы түсіндіруге қолданатын кодтау әдістері де әлеуметтік әлемді бұрмалайды. Сонымен қатар кодтаудың қарапайымды әлеуметтік әлемнің аспектілерін әлеуметтану категорияларына айналдыру барысындағы күрделі бұрмалауды жасырады. Әлеуметтанушылар сондай-ақ құбылыстың өзі емес, респондент ұсынған құбылыстың сипаттамасын сөзсіз қабылдайды. Осылайша әлеуметтік параметрдің сипаттамасы нақты бір тұжырымдамалық тұрғыдан сол параметрдің өзі ретінде қабылданады. Ақырында, Меган мен Вуд әлеуметтанушылар әлеуметтік өмірдің күнделікті шынайылықтан мүлдем алшақтап бара жатқан абстракциясын жасайтынын мәлімдеді.

Кітап: Әлеуметтану теориясы

Тарау: 3. Қазіргі заманғы әлеуметтану теориясы: негізгі мектептер

Дәріс: 19. Этноәдіснама

Дон Циммерман мен Мелвин Поллнер дәстүрлі әлеуметтану пәні ресурстың араласуынан зардап шеккенін айтты. Демек, күнделікті әлеуметтік әлем – бұл әлеуметтанудың сүйікті тақырыптарының шығу көзі, бірақ ол әлеуметтануда дербес пән ретінде сирек көрсетіледі. Бұл әртүрлі тәсілдермен суреттеледі. Мысалы, Рой Тернер атап өткендей, әлеуметтанушылар күнделікті әңгімені әдетте дербес зерттеу пәні ретінде емес, нормалар, құндылықтар, көзқарастар және т.б. қатарлы бүркемелі болмысты зерттеу ресурсы ретінде қарастырады. Дегенмен күнделікті сөйлеу – ресурс емес, әлеуметтік өмір бизнесінің өзекті тақырыптарының бірі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Мэтью Спейер әлеуметтанушылардың балалық шақтағы әлеуметтенуді қарастырған кезде, оның өзін емес, осы процестерді жалпылау жолымен алынған дерексіз «сатылар» қатарын тұжырымдайтынын айтады. Спейер былайша мәлімдейді: «Әлеуметтену – бұл өзара қарым-қатынас құзыреттіктерін игеру». Осылайша этноәдіснама өкілі осы құзыреттіктердің күнделікті шынайы өмірде қалай қалыптасатынын және қалай пайдаланылатынын қарастыруы керек. Макэй дәстүрлі әлеуметтанудағы «нормативтік» тәсілге этноәдіснаманың интерпретациялық тәсілін қарсы қойды. Нормативтік тәсілге сәйкес әлеуметтену – бұл «жетілген» ересектердің «жетілмеген» балаларды қоғамдық ережелерге үйрету кезеңдерінің топтамасы деп пайымдайды. Макэй этноәдіснамалық бағдар «зерттеу пәні ретінде интерпретация икемдеріне негізделген ересектер мен балалардың әрекеттесу маңыздылығын қалыпқа келтіреді» деп санайды.

Циммерман мен Поллнер екеуі пән мен ресурстың араласуы туралы басқа мысалдарды келтірді. Мысалы, олар әлеуметтанушылар әдетте бюрократиялық әрекеттерді ұйымның ережелері, нормалары мен құндылықтары арқылы түсіндіретінін айтады. Алайда егер олар мұны зерттеу пәні деп қарастырса, онда акторлардың өз іс-әрекеттерінің ережелерге сәйкестігін көзбояушылық екенін түсінер еді. Әлеуметтік зерттеу тақырыбы тікелей ережелер емес, оны акторлардың қолдануы әлеуметтанулық талдау пәні болуы керек. Этноәдіснамашыға әлеуметтік тәртіп шынайылық емес, ол әлеуметтік акторлардың қалай орындағанымен айқындалады.

Этноәдіснама әлеуметтанудағы, әсіресе, әңгімелесуді талдау саласында үлкен табыстарға қол жеткізгенмен және күнделікті өмір туралы білімді жинақтауға арналған кейбір мүмкіндіктерді сәтті көрсетсе де, ондағы белгілі бір қиыншылықтарды атап кеткен жөн. Біріншіден, этноәдіснама осыдан 10–20 жыл бұрынғымен салыстырғанда әлдеқайда дамып өркендесе де, көптеген әлеуметтанушылар оған айтарлықтай күдікпен қарайды. Олар оның маңызды емес мәселелерге баса назар аударып, бүгінгі қоғамның алдында тұрған аса мәнді көкейкесті мәселелерді елемейтінін мәлімдейді. Этноәдіснама өкілдері болса, күнделікті өмірдің маңызы аса зор, сондықтан біз шын мәніндегі өзекті мәселелермен айналысып жатырмыз деп жауап қайтарады. Екіншіден, Аткинсонның көзқарасында этноәдіснама «аса шектелген» және «бихевиористік пен эмпирикалық» сипатқа ие болды. Үшіншіден, кейбір этноәдіснамашыларды өз жұмыстарының пәндері және үлкен әлеуметтік құрылымдағы мәселелер арасындағы байланыс алаңдатты. Этноәдіснамалық зерттеулердің нәтижелері микроқұрылымдарға ғана емес, макроқұрылымдарға да соншалықты қатысты.

Гилберт этноәдіснама мен микро және макротәртіп арасындағы қарым-қатынастарды талдайды. Бұрын көргеніміздей, Гилберт этноәдіснаманың микроәлеуметтану екені туралы әдеттегі идеядан бас тартады, сөйтіп, оның пікірінше, ол макроәлеуметтану ретінде де қарастырылмайды. Ол этно-әдіснама «микроқұрылым мен макроқұрылымды, сонымен қатар «осы екеуінің арасындағы» кез келген байланысты өндірудің әдісі болып саналатын әлеуметтік практикаларға қатысты болғандықтан, ол «micro-macro» мәселесіне қатысты емес деп тұжырымдайды. Микро-макро-мәселесін шешудің жалғыз жолы – бұл екі деңгейді бөлуден бас тартып, оларды жалпы бір процестің ажырамас бөлігі ретінде қарастыру.

Этноәдіснама – қоғамның қарапайым мүшелерінің күнделікті өмірде қолданатын түрлі практикалық іс-әрекеттерін зерттеу. Адамдар өздерінің күнделікті міндеттерін әртүрлі икемді әрекеттер арқылы орындайды. Этноәдіснама жылдан-жылға әртүрлі бағытта дамып келеді. Дегенмен оның екі негізгі түрі бар: институттық зерттеулер және конверсациялық талдау. Әңгімелесуді зерттеуге қатысты талқылауда адамдардың күлуге, қол соғуға, мақұлдамауға лайықты жағдайды анықтай білуі сияқты мәселелер қамтылған. Сондай-ақ бірнеше институттық зерттеулерді, соның ішінде медиациялық тыңдауда түйіндерді шешу жолдары көрсетілді.

Кітап: Әлеуметтану теориясы

Тарау: 3. Қазіргі заманғы әлеуметтану теориясы: негізгі мектептер

Дәріс: 19. Этноәдіснама

Этноәдіснамашылар негізгі дәстүрлі әлеуметтануды қатты сынға алады. Мысалы, негізгі әлеуметтанушылар, шын мәнінде, адамдардың әрекеттерін зерттеуші емес, оларға әлеуметтік нақты өмір сезімін зорлап міндеттеуші сипатында көрінеді. Әлеуметтанушылар әлеуметтік әлемді өздерінің тұжырымдамаларын күштеп таңу, статистиканы қолдану арқылы және т.б. әртүрлі тәсілдермен бұрмалайды. Әлеуметтанушыларды тақырыпты және ресурстарды шатастырғаны үшін айыптайды, яғни күнделікті әлемді өзіндік тақырып ретінде емес, ресурс ретінде пайдаланады деп сынайды. Этноәдіснамада әртүрлі қиыншылықтар мен қарама-қарсылықтар бар, атап айтқанда, оның әлеуметтанудың негізгі бағытынан шығып қалуы, танымдық процестерден шеттеуіне байланысты айыптаулар, олардың әлеуметтік құрылымдарды лайықты түрде зерттеуге қабілетсіздігі.